

Dnro:560/Da.2/2011

Sosiaali- ja terveysministeriö
PL 33,
00023 Valtioneuvosto
Opetus- ja kulttuuriministeriö
PL 29
00023 Valtioneuvosto

ESITYS SAAMENKIELISTEN SOSIAALI- JA TERVEYSPALVELUIDEN TURVAAMISEKSI JA KEHITTÄMISEKSI VUONNA 2013

Saamelaiskäräjät esittää kunnioittavasti, että saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen turvaamiseksi ja kehittämiseksi osoitetaan valtionavustuksena yhteensä 3.444.850 euroa, josta

- 1) Saamenkieliset sosiaali- ja terveyspalvelut 1.814.850 € Valtionavustus muutetaan pysyväksi siirtomäärärahaksi asetuksen nojalla.
- 2) Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen saamelaisyksikön II suunnittelijan palkkaus- ja toimintakulut 60.000 € Saamelaisten kotiseutualueella Saamelaiskäräjät voi toimia sosiaali- ja terveyspalvelujen kehittämishankkeiden rahoituksen saajana ja toteuttajana. Positiivisena erityistoimenpiteenä alkuperäiskansan sosiaali- ja terveyspalvelujen kehittämishankkeisiin osoitetaan täysimääräinen valtionavustus.
- 3) Saamen kielten ja kulttuurin elvytystoiminta vähintään 1.420.000 €
- 4) Valtion talousarviossa varataan erillinen määräraha selvityksen tekemiseen saamen kielen ja kulttuurin huomioon ottamisesta sosiaali- ja terveyspalveluissa saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella.
- 5) Saamelaisten terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen 150 000 €

1) Valtionavustus saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen turvaamiseksi saamelaisten kotiseutualueella

Valtion talousarviossa vuodesta 2002 lähtien myönnetty erillinen avustus saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen turvaamiseksi saamelaisten kotiseutualueella. Tämä järjestely on edistänyt saamelaisten kielellisten ja kulttuuristen perusoikeuksien toteutumista sosiaali- ja terveydenhuollossa. Avustus on vuodesta 2004 lähtien ollut 600.000 euroa, joka kattaa tällä hetkellä osan saamelaisalueen kuntien Saamelaiskäräjille esittämistä tarpeista saamenkielisiksi sosiaali- ja terveyspalveluiksi. Saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen turvaamiseksi osoitettuun valtionavustukseen ei ole tehty tasokorotusta sen talousarvioon ottamisen jälkeen. Saamelaisalueella erityisesti vanhuspalveluiden suurena haasteena on palveluiden tuottaminen kotiin, sillä ikäihmiset asuvat pääasiassa hajallaan syrjäkylissä. Ikäihmisten ympärivuorokautisen hoidon tarve kasvaa muistisairauksien lisääntyessä. Kotihoidon kapasiteetin lisäämiseen tarvitaan kipeästi lisärahoitusta. Nykyisin resurssein ei pystytä myöskään ajoissa auttamaan eri ikäryhmiä erilaisissa psykososiaalisissa ongelmissa. Ennalta ehkäisevään ja kuntouttavaan työhön tulisi osoittaa lisäresursseja.

Suomen perustuslaki turvaa saamelaisille heidän kotiseutualueellaan kieltään ja kulttuuriaan koskevan itsehallinnon sen mukaan kuin lailla säädetään (PL 121.4 §). Itsehallinnon tavoitteena on luoda saamelaisille perustuslain turvaama hallinnollis-poliittinen asema, jonka avulla he voisivat

aikaisempaa paremmin vaikuttaa ja osallistua heitä erityisesti koskevien asioiden valmisteluun ja päätöksentekoon. Itsehallintoa koskevasta hallituksen esityksestä (HE 248/1995 vp ja 190/1995 vp) ilmenee, että Saamelaiskäräjille on tarkoitettu antaa saamen kieltä ja kulttuuria koskevissa asioissa kunnalliseen itsehallintoon rinnastettava asema. Lainsäätäjän tarkoituksena on ollut tehdä kyseisellä lailla mahdolliseksi se, että saamelaisten kielelliseen ja kulttuuriseen itsehallintoon kuuluvia asioita otetaan kuntien tai valtion hallintoa koskevaan lainsäädäntöön saamelaisalueella tai että näitä tehtäviä siirretään kuntien tai valtion hallinnosta erityiselle saamelaishallinnolle.

Saamelaisten itsehallintosäännös luo valtiolle velvollisuuden toimia lainsäädännössä saamelaisten itsehallinnon toteutumiseksi. Itsehallintoa koskevien säännösten tultua hyväksytyiksi tämä itsehallinto on tullut kansainvälisten ihmisoikeussopimusten piiriin. Järjestelmän myöhemmät heikennykset voivat siten merkitä kansainvälisoikeudellista rikkomusta (HE 248/1994 vp s. 21).

Erillismääräraha on tärkeä osa saamelaisten perustuslaillista itsehallintoa, jonka kautta saamelaiset voivat keskeisesti vaikuttaa heille suunnattujen palvelujen toteuttamiseen ja näin ohjata kielensä ja kulttuurinsa ylläpitämistä ja kehittämistä asuinalueellaan. Määrärahalla tuotettujen palvelujen järjestämistavoissa ja palvelujen sisällöissä on pystytty erityisesti huomioimaan kielen lisäksi myös asiakkaan kulttuuriset tarpeet. Järjestely on kuitenkin epävarmalla perustalla, koska asiasta ei ole säädetty laissa. Vuosittain osoitettu määräraha, jolla ei ole selkeää lainsäädäntöperustaa, vaikeuttaa saamenkielisten palvelujen pitkäjänteistä suunnittelua sekä heikentää saamelaisten kulttuuri-itsehallinnon kehittämistä. Tämä rahoitusmenettely on tarkoituksenmukaista vakiinnuttaa saamelaisten kulttuuri- itsehallinnon vahvistamiseksi. Saamelaiskäräjien tehtävänä on saamelaiskäräjistä annetun lain 5 §:n mukaan on hoitaa saamelaisten omaa kieltä ja kulttuuria sekä heidän asemaansa alkuperäiskansana koskevat asiat. Lain 8 §:n mukaan saamelaiskäräjät päättää saamelaisten yhteiseen käyttöön osoitettujen varojen jaosta.

Uudessa hallitusohjelmassa (17.6.2011) todetaan, että palvelujen saatavuutta turvataan myös saamen kielellä.

Saamelaiskäräjät esittää, että valtion vuoden 2013 talousarviossa Saamelaiskäräjille osoitetaan 1 814 850 euroa saamenkielisten sosiaali- ja terveystalvelujen turvaamiseksi saamelaisten kotiseutualueella. Lisäksi Saamelaiskäräjät esittää, että valtionavustus muutetaan pysyväksi siirtomäärärahaksi asetuksen nojalla.

Esitys perustuu laskelmaan, josta:

- 1 754 850 euroa varataan saamenkielisten sosiaali- ja terveystalvelujen turvaamiseksi saamelaisten kotiseutualueella seuraavasti: Enontekiön kunta 332 700 €, Inarin kunta 621 150 €, Sodankylän kunta 86 000 € ja Utsjoen kunta 715 000 €. Tarkemmat esitykset kunnittain liitteessä 2.
- 60.000 euroa Saamelaiskäräjien päätoimisen sosiaali- ja terveystalvelujen palkkaus- ja toimintakuluihin.

2) Valtionavustus saamenkielisten sosiaali- ja terveystalvelujen kehittämiseksi

Saamelaisväestön sosiaali- ja terveydenhuollon kehittämiseksi Saamelaiskäräjät on asettanut tavoitteekseen, että saamelaisten kielellisten ja kulttuuristen oikeuksien toteuttamiseksi sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut järjestetään saamelaisten kulttuuri-itsehallinnon perustalta saamelaisten omalla äidinkielellä, suunnitellaan saamelaisten omista lähtökohdista saamelainen kulttuuritausta, perinteiset arvot sekä elämänmuoto ja ajattelutapa huomioiden.

Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen (Poske) toiminta pohjautuu Lapin yliopiston, Oulun seudun ammattikorkeakoulun, Saamelaiskäräjien ja Kolpeneen palvelukeskuksen kuntayhtymän tekemään sopimukseen. Posken valtakunnalliseksi erityistehtäväksi on määritelty saamenkielisen väestön palvelutarpeiden huomioon ottaminen tarpeellisissa tehtävissä. Saamelaiskäräjien yhteydessä toimiva Posken saamelaisyksikkö toteuttaa sosiaalialan osaamiskeskuksen lakisääteistä erityistehtävää Saamelaiskäräjien asettamien tavoitteiden pohjalta. Posken saamelaisyksikkö tulee säilyttää erillisenä yksikkönä Saamelaiskäräjien yhteydessä myös jatkossa ja sen toiminnalle on turvattava riittävä rahoitus. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskukselle myönnetystä valtionavustuksesta 1,5 % on tarkoitettu käytettäväksi erityisavustuksena saamenkielisen väestön palvelutarpeiden huomioon ottamiseksi. Saamelaisyksikössä työskentelee tällä hetkellä yksi suunnittelija. Maantieteellisesti alueen suuren koon, sosiaalialan sisällöllisen moninaisuuden ja raja-alueyhteistyön kehittäminen Norjan ja Ruotsin kanssa ovat tehtäväkokonaisuus, johon yhden suunnittelijan resurssi on riittämätön. Lisäksi saamelaisten hyvinvointipalvelujen ja –hankkeiden arviointiin tulisi saada lisäresurssi.

Saamelaiskäräjät esittää, että Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen saamelaisyksikön toisen suunnittelijan palkkaus- ja toimintakuluihin osoitetaan 60.000 euron vuosittainen valtionavustus. Toiminnassa huomioidaan alueellinen yhdenvertaisuus.

Sosiaali- ja terveydenhuollon kehittämisrahoitusta ovat tähän mennessä voineet saada vain kunnat ja kuntayhtymät. Saamelaiskäräjien lain mukaisena tehtävänä on hoitaa saamelaisten omaa kieltä ja kulttuuria sekä heidän asemaansa alkuperäiskansana koskevia asioita. Tästä johtuen Saamelaiskäräjien pitäisikin olla kuntien tavoin mahdollisuus toimia kehittämishankkeissa rahoituksen saajana ja hankkeiden toteuttajana.

Saamelaiskäräjät esittää, että saamelaisten kotiseutualueella Saamelaiskäräjät voi toimia sosiaali- ja terveyspalvelujen kehittämishankkeiden rahoituksen saajana ja toteuttajana. Lisäksi Saamelaiskäräjät esittää, että positiivisena erityistoimenpiteenä alkuperäiskansan sosiaali- ja terveyspalvelujen kehittämishankkeisiin osoitetaan täysimääräinen valtionavustus.

3) Valtionavustus saamen kielten ja kulttuurin elvyttämiseksi

Saamenkielinen varhaiskasvatus ja saamenkielinen perusopetus ovat merkittävimpiä saamelaisen kansanryhmän tulevaisuuteen vaikuttavia tekijöitä Suomessa. Ennen kouluikää tapahtuva kielen ja kulttuurin oppiminen on tärkeää lapsen identiteetin muodostumiselle, sosiaalistumiselle sekä emotionaalille ja älylliselle kehitykselle. Saamenkielinen varhaiskasvatus on perusta saamenkieliselle opetukselle. Inarinsaamen, koltansaamen ja pohjoissaamen kielten ja kulttuurien säilyttämisen ja kehittymisen kannalta on tärkeää turvata kielen oppiminen jo varhaislapsuudesta lähtien.

Suomessa puhuttavat saamen kielet ovat kansainvälisen luokituksen mukaan uhanalainen ja koko ajan vaarassa kadota maapallolta. Saamelaislasten ja –nuorten tulevaisuutta uhkaa kielenvaihto, eivätkä mahdollisuudet saamen kielen ylläpitämiseen ja kehittämiseen yllä suomen kielen oppimisen tasolle. Kielenvaihdosten seurauksena on olemassa lapsia, joiden vahvin kieli on maan pääkieli, mutta joilla on kuitenkin vahva saamelainen identiteetti ja elävä yhteys sukunsa perinteiseen kieleen.

Saamen kielet tarvitsevat säilyäkseen koko yhteiskunnan tukea ja yhdenvertaisuuteen perustuvia positiivisia erityistoimia. Perustuslakivaliokunta ehdotti mietinnössään eduskunnalle, että hallitus

ryhtyisi tehostettuihin toimenpiteisiin saamen kielen elvyttämiseksi¹. Valtioneuvoston selonteossa eduskunnalle Suomen ihmisoikeuspolitiikkaa koskien vuonna 2009 todetaan, että Suomen pyrkimyksenä on alkuperäiskansojen elinehtojen kehittäminen niin, että yhteisöt ja kulttuurit voivat säilyä ja kehittyä omilla ehdoillaan. Kielellisten oikeuksien turvaamisen kannalta keskeisiä ovat varhaiskasvatus, opetus, sosiaali- ja terveyspalvelut, kulttuuri ja media sekä elinkeinopolitiikka.

Uudessa hallitusohjelmassa (17.6.2011) todetaan, että toteutetaan saamen kielen elvyttämishojelman toimenpiteet ja turvataan tähän tarvittavat resurssit. Tavoitteena on luoda pysyvä toimintamalli saamen kielen elvyttämiseksi yhteistyössä opetus- ja kulttuuriministeriön kanssa. Opetus- ja kulttuuriministeriö on aloittanut saamen kielen elvyttämishojelman laatimisen asettamalla tätä tehtävää varten työryhmän ja ohjausryhmän. Työryhmän tehtävä on arvioida saamen kielten tilannetta ja sen parantamiseksi tehtyjä toimenpiteitä kaikkien kolmen Suomessa puhutun saamen kielen osalta ja laatia ehdotus kokonaisvaltaiseksi ja pitkäjänteiseksi saamen kielen elvyttämishojelmaksi.

Saamelaiskäräjät esittää, että valtion talousarviossa varataan vähintään 1.420.000 euroa saamenkielisen kielipesätoiminnan saatavuuden turvaamiseksi koko maassa.

Esitys perustuu laskelmaan, josta:

- 1) saamelaisten kotiseutualueella olevat kielipesät (11) yhteensä 1.150.000 €:
 - 2 pohjoissaamenkielistä kielipesää Enontekiön kunnassa 180 000 €
 - 3 inarinsaamenkielistä kielipesää Inarin kunnassa 410 000 €
 - 2 kolttasaamenkielinen kielipesää Inarin kunnassa 180 000 €
 - pohjoissaamenkielinen kielipesä Inarin kunnassa 90 000 €
 - pohjoissaamenkielinen kielipesä Sodankylän kunnassa 110 000 €
 - 2 pohjoissaamenkielistä kielipesää Utsjoen kunnassa 180 000 €
- 2) saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella olevat kielipesät (3) yhteensä 270 000 €:
 - pohjoissaamenkielinen kielipesä Rovaniemen alueella 90 000 €
 - pohjoissaamenkielinen kielipesä Oulun alueella 90 000 €
 - pohjoissaamenkielinen kielipesä pääkaupunkiseudulla 90 000 €

4) Saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen turvaaminen saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella

Vuoden 2007 saamelaiskäräjävaalien yhteydessä koottujen tilastojen mukaan alle 18-vuotiaista saamelaisista jopa 68,5 prosenttia asuu saamelaisalueen ulkopuolella. Saamelaisia asuu yhteensä noin 230 Suomen kunnassa. Helsingissä ja sen lähialueella asuu lähes 1000 saamelaista, Oulun alueella noin 600, Rovaniemen alueella noin 550, Tampereen alueella noin 150, Kemi-Tornio-alueella noin 110 ja Turun kaupungissa vajaan 100 saamelaista. Saamelaisalueen ulkopuolella Lapin läänin alueella asuu yhteensä noin 1200 saamelaista. Saamelaisväestön muuttoliike kasvukeskuksiin lisää saamenkielisten palvelujen tarvetta myös saamelaisalueen ulkopuolella.

Saamelaisilla on perustuslaillinen oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan koko Suomen valtion alueella. Erityisesti tämä ilmenee saamelaisten perheiden tarpeena saada lapsilleen saamenkielisiä varhaiskasvatuspalveluja. Päivähoitolain (36/1973) mukaan kunnan on huolehdittava siitä, että lasten päivähoitoa voidaan antaa lapsen äidinkielenä olevalla suomen, ruotsin tai saamen kielellä. Perustuslain ja päivähoitolain säädökset velvoittavat kaikkia Suomen kuntia.

¹ PeVM 1/2010 vp – K 1/2009 vp)

Saamenkielisten varhaiskasvatuspalvelujen jatkuva saatavuus tulee turvata asuinpaikasta riippumatta.

Vähemmistökielen säilyttäminen ja erityisesti siirtäminen lapsille kaupunkiympäristössä vaatii vanhemmilta erityisen suurta aktiivisuutta. Yhteiskunnalla on oma vastuunsa lasten monikielisyteen kasvamisessa. Vanhempien mukaan he ovat kohdanneet paljon vastoinkäymisiä vaatiessaan pääkaupunkiseudun kunnilta lapsilleen saamenkielistä päivähoitoa. Aktiivisesti saamenkielistä päivähoitoa ajamassa olleita on päättänyt luopua taistelusta päivähoidon puolesta, koska vaatiessaan saamenkielistä päivähoitoa heille on tullut tunne, että ovat vaivaamassa eikä apua ole ollut saatavissa. Saamelaisperheiden tukeminen kielen säilyttämisessä ja välittämisessä jälkipolville tulisi aloittaa jo neuvolassa. Neuvolan tuki korostuu erityisesti kaupunkiympäristössä, jossa kielen vaihtaminen valtaväestön kieleen on helppoa. Neuvolapalveluissa tulisi aktiivisesti huomioida saamelaisten kieli- ja kulttuuritausta ja kouluttaa hoitohenkilökunta saamelaisperheiden tukemiseen oman kielen ja kulttuurin säilyttämisessä.²

Vaikka saamelaisten kielelliset oikeudet ovatkin paremmin turvattu saamelaisten kotiseutualueella, saamelaisen henkilön kieli- ja kulttuuritausta on huomioitava sosiaali- ja terveystaloudessa myös kotiseutualueen ulkopuolella. Erityisesti pääkaupunkiseudulla tulisi varautua saamelaisväestön ikääntymiseen ja turvata saamelaisille vanhuksille oikeus hyvään hoitoon. Vanhustenpalveluissa ensimmäiseksi opitun kielen merkitys korostuu muistisairauksien ja iän lisääntyessä. Olisi aiheellista selvittää, miten saamelaisalueen ulkopuolella varaudutaan saamelaisväestön ikääntymiseen ja saamenkielisten palveluiden toteuttamiseen saamelaisvanhuksille saamen kielellä.

Saamelaiskäräjät esittää, että valtion talousarviossa varataan erillinen määräraha selvityksen tekemiseen saamen kielen ja kulttuurin huomioon ottamisesta sosiaali- ja terveystaloudessa saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella.

5) Saamelaisten terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen saamelaisten kotiseutualueella ja sen ulkopuolella.

Perustuslaki velvoittaa julkista valtaa edistämään väestön terveyttä (19.3 §). Terveystaloudelain (1326/2010) 12 §:n mukaisesti kunnan on seurattava asukkaidensa terveyttä ja hyvinvointia sekä niihin vaikuttavia tekijöitä väestöryhmittäin sekä kunnan palveluissa toteutettuja toimenpiteitä, joilla vastataan kuntalaisten hyvinvointitarpeisiin. Kunnan on strategisessa suunnittelussa asetettava paikallisiin olosuhteisiin ja tarpeisiin perustuvat terveyden ja hyvinvoinnin edistämisen tavoitteet, määriteltävä niitä tukevat toimenpiteet ja käytettävä näiden perustana niiden perustana kuntakohtaisia hyvinvointiosoitteita. Saamelaisten terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen vaatii kunnilta erityistä perehtymistä saamelaisiin elämäntapoihin, tapoihin ja uskomuksiin. Kunnissa ei ole tietoa saamelaiskulttuurin terveyttä ja hyvinvointia säätelevistä tekijöistä (esim. arvot, tavat, tottumukset ja uskomukset jotka joko ehkäisevät tai edistävät yksilön tai ryhmän hyvinvointia).

Saamelaisten terveystilanteesta ei ole saatavilla kattavaa, ajantasaista tutkimustietoa. Lapin väestön sairastavuus on koko maan väestön keskitasoa korkeampaa. Sairastavuusindeksi on kaikissa saamelaisalueen kunnissa hieman Lapin läänin pienempää. Kansantauti- ja sepelvaltimoindeksit ovat Utsjoella muita saamelaisalueen kuntia pienempiä. Enontekiöllä sepelvaltimo- ja diabetesindeksit ovat muuhun saamelaisalueeseen verrattuna korkeammat.³

² Saamen kieli pääkaupunkiseudulla. Vähemmistövaltuutetun julkaisusarja 5, Helsinki 2008.

³ Lapin aluehallintoviraston toinen katsaus Lapin kunnille väestön terveyden ja hyvinvoinnin seurannan tueksi. Lapin aluehallintovirasto, Rovaniemi 2011.

Saamelaisilla ei ole tietoisia terveyden edistämisen perinteitä. Lääkäriin hakeudutaan yleensä vasta sairauden yllättäessä. Tästä syystä tarvitaan kulttuurin huomioivaa lähestymistapaa saamelaisten terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi käyttäen hyödyksi saamelaisten perinteisiä yhteisöllisyyden rakenteita ja käytänteitä. Erityisesti luontaiselinkeinonharjoittajia on vaikea tavoittaa tavanomaisin terveydenhuollon keinoin. Luontaiselinkeinonharjoittajien hyvinvoinnin edistäminen edellyttää erityisten toimenpiteiden suunnittelemista heidän työympäristönsä ja työolosuhteet huomioiden. Saamelaislasten ja -nuorten osalta tulisi panostaa siihen, että he saavat toimintamalleja toimia terveytensä kannalta suotuisalla tavalla sekä ymmärtävät vaikutusmahdollisuutensa oman ja ympäristönsä terveyteen.

Terveydenhuoltolain mukaan (13 §) terveysneuvonta on sisällytettävä kaikkiin terveydenhuollon palveluihin. Saamelaisten kotiseutualueella viranomaisilla on erityinen velvollisuus huolehtia saamenkielisten palvelujen saatavuudesta. Saamenkielistä terveysneuvontaa ei ole saatavilla. Myöskään eri saamen kielillä tuotettua terveyskasvatusmateriaalia ei ole. Terveyskasvatusmateriaalin rooli on merkittävä, sillä sitä käytetään ohjauksen tukena ja se mahdollistaa asioiden läpikäymisen itsenäisesti. Terveyskasvatus vaatii kulttuurista ymmärrystä.

Saamelaiskäräjät esittää, että valtion talousarviossa varataan 150 000 € saamelaisten terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi.

Esitys perustuu laskelmaan, josta:

- 40 000 € koltan-, inarin- ja pohjoissaamen kielillä tuotettavan terveyskasvatusmateriaalin tuottamiseen
- 40 000 € terveyden edistämiskampanjoiden ja tapahtumien järjestämiseen saamelaisten kotiseutualueella ja sen ulkopuolella
- 10 000 € saamelaisten terveyden edistämistä tukevien käytänteiden juurruttaminen osaksi kuntien terveydenedistämistyötä
- 60.000 euroa Saamelaiskäräjille palkattavan terveyden edistämisen suunnittelijan palkkaus- ja toimintakuluihin.

Puheenjohtaja

Klemetti Näkkäläjärvi

Sosiaali- ja terveystieteiden

Pia Ruotsala

Tiedoksi: Saamen kielen elvytysohjelman laatimisen työryhmä ja ohjausryhmä

Liitteet: Liite 1 Saamelaisten perustuslaillinen asema
Liite 2 Saamenkieliset sosiaali- ja terveyspalvelut saamelaisten kotiseutualueen kunnissa

Lisätietoja:

- Saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen turvaaminen: sosiaali- ja terveystieteiden Pia Ruotsala, 040 726 2688, pia.ruotsala@samediggi.fi,
- Saamenkielisten sosiaalipalvelujen kehittäminen: Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen saamelaisyksikön vs. suunnittelija Lydia Heikkilä, 040 743 2393 lydia.heikkila@samediggi.fi.

Liite 1. Saamelaisten perustuslaillinen asema

Saamelaiset ovat Euroopan unionin alueen ainoa alkuperäiskansa, jolla oma historia, kieli, kulttuuri, elämäntapa ja identiteetti. Alkuperäiskansalla on historiallinen, nykyaikaan jatkunut erityinen suhde tietyn alueen maahan ja luonnonvaroihin omaleimaisen kulttuurimuotonsa ja elämäntapansa perustana. Alkuperäiskansa on myös säilyttänyt omia perinteisiä instituutioitaan kuten kolttasaamelaisten kyläkokous. Alkuperäiskansaoikeudet ovat suuressa määrin yhteisöllisiä oikeuksia, kun taas vähemmistöoikeudet on tavallisesti muotoiltu yksilön oikeuksiksi. Alkuperäiskansalle erityisesti kuuluva oikeus on itsemääräämisoikeus. Saamelaiset ovat Suomessa ainoa Kansainvälisen työjärjestön ILO:n alkuperäiskansoja koskevan yleissopimuksen n:o 169 tarkoittama alkuperäiskansa. Sopimus pyrkii estämään pienten kansojen ja kielten kuoleminen tarvittaessa valtiovallan erityistoimenpitein, jotka turvaavat kansan kielen ja kulttuurin sekä sosiaalisen ja taloudellisen aseman. Yleissopimus hylkää alkuperäiskansan sulauttamisen ja holhoamisen ja perustuu valtion ja alkuperäiskansan välisessä suhteessa tasa-arvoon ja molemminpuoliseen kunnioitukseen. Yleissopimus myöntää alkuperäiskansalle laajan itsemääräämisoikeuden alueidensa, sekä taloudellisen, sosiaalisten ja kulttuuristen asioiden kehittämisessä valtion ja kansan välisten neuvottelujen perustalta.

Suomen perustuslain (731/1999) mukaan saamelaissilla on alkuperäiskansana oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan (PL 17.3 §). Julkisen vallan velvollisuutena on perustuslain 22 §:n mukaan turvata perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Saamelaisten perusoikeussäännös yhdessä 22 §:n kanssa velvoittaa julkista valtaa tukemaan saamelaisten alkuperäiskansan oman kielen ja kulttuurin kehittämistä.

Lisäksi perustuslaki turvaa saamelaistille heidän kotiseutualueellaan kieltään ja kulttuuriaan koskevan itsehallinnon sen mukaan kuin lailla säädetään (PL 121.4 §). Saamelaisten itsehallintoa koskevan säännöksen tavoitteena on luoda saamelaistille hallinnollis-poliittinen asema, jonka avulla he voivat nykyistä enemmän vaikuttaa päätettäessä saamen kieltä ja kulttuuria sekä saamelaisten asemaa alkuperäiskansana koskevista asioista. Toteutuessaan tämä tavoite edistää saamelaisten mahdollisuuksia huoltaa, ylläpitää ja kehittää kieltään, kulttuuriaan sekä sosiaalisia ja taloudellisia olojaan. Säännöksellä pyritään siihen, että tulevassa lainsäädännössä määrätään saamelaisten omaa kieltä ja kulttuuria koskevissa asioissa toimielimet, toimivaltarajat ja tehtävät saamelaishallinnolle, kunnalliselle itsehallinnolle ja valtion hallinnolle. Perustuslain muutoksella tehtiin mahdolliseksi se, että saamelaisten itsehallintoon kuuluvia asioita otetaan kuntien tai valtion hallintoa koskevaan lainsäädäntöön saamelaisten kotiseutualueella tai että näitä tehtäviä siirretään kuntien tai valtion hallinnosta erityiselle saamelaishallinnolle. (HE 248/1994 vp s. 14,16 ja 20)

Saamelaisten edustuselimelle saamelaiskäräjille on tarkoitus antaa hallitusmuodossa (nykyisin perustuslaissa) säädetyissä asioissa kunnalliseen itsehallintoon rinnastettava asema. Perustuslain ja saamelaiskäräjälain mukaisesti saamelaiskäräjille voidaan myöhemminkin antaa päätösvaltaa saamelaisten kulttuuri-itsehallintoon liittyvissä asioissa (HE 190/1995 vp)

Saamen kielilalla (1086/2004) on vahvistettu saamelaisten kielellisiä oikeuksia. Saamen kielilain tavoitteena on osaltaan turvata saamelaisten oikeus ylläpitää ja kehittää kieltään ja lisätä saamen kielen käyttöä viranomaisissa.

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) mukaan sosiaalihuoltoa toteuttaessa on otettava huomioon asiakkaan toivomukset, mielipide, etu ja yksilölliset tarpeet sekä hänen äidinkielensä ja kulttuuritaustansa. ***Lasten päivähoitolain (36/1973)*** mukaan kunnan on huolehdittava siitä, että päivähoitoa voidaan antaa lapsen äidinkielellä. Päivähoitoasetuksen mukaan lasten päivähoiton kasvatustavoitteisiin kuuluu muun muassa saamelaisten lasten oman kielen ja

kulttuurin tukeminen yhteistyössä kyseisen kulttuurin edustajien kanssa. ***Vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista annetun lain (380/1987)*** mukaan vammaista henkilöä on palveltava ja palveluja järjestettävä ottaen huomioon hänen äidinkieltensä. ***Potilaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (785/1992)*** lähtökohtana on potilaan osallistuminen oman hoitonsa suunnitteluun ja sitä koskeviin päätöksiin. Potilaslain mukaan potilaan äidinkieli on mahdollisuuksien mukaan otettava hänen hoidossaan ja kohtelussaan.

Yhdenvertaisuuslain (21/2004) tarkoituksena on turvata ja edistää yhdenvertaisuutta yhteiskunnan eri lohkoilla. Viranomaisten tulee edistää yhdenvertaisuutta tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti kaikessa toiminnassaan. Lisäksi viranomaisten tulee vakiinnuttaa sellaiset hallinto- ja toimintatavat, joilla varmistetaan yhdenvertaisuuden edistäminen asioiden valmistelussa ja päätöksenteossa. Työministeriön yleisissä suosituksissa (9.9.2004, 1100/009/2004TM) yhdenvertaisuussuunnitelman sisällöksi on erikseen nostettu esille yhdenvertaisuussuunnittelun erityiskysymykset saamelaisten kotiseutualueella. Suositusten mukaan valtion keskushallinnon sekä saamelaisten kotiseutualueella toimivien alueellisten ja paikallisten viranomaisten tulisi kiinnittää yhdenvertaisuussuunnitelmia laatiessaan erityistä huomiota perinteisten elinkeinojen jatkumisen turvaamiseen, saamenkielisten palveluiden saatavuuteen ja kehittämiseen sekä yleensäkin saamelaisten taloudellisen ja kulttuurisen yhdenvertaisuuden toteutumiseen.

Sosiaalialan osaamiskeskustoimintaa koskevan lain (1230/2001) tarkoituksena on luoda ja ylläpitää koko maan kattava alueellinen yhteistyörakenne sosiaalialan perus- ja erityisosaamisen edistämiseksi sekä sosiaalialan alueellista yhteistyötä edellyttävien erityisosaamista vaativien erityispalvelujen ja asiantuntijapalvelujen turvaamiseksi. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen valtakunnalliseksi erityistehtäväksi on määritelty saamenkielisen väestön palvelutarpeiden huomioon ottaminen tarpeellisissa tehtävissä. Saamelaisten hyvinvointipalvelujen kehittäminen, siihen liittyvä tutkimus, koulutus ja arviointi ovat erityisalueena Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen tehtäväkentässä.

Terveydenhuoltolalla (1326/2010) on saamelaisväestölle huomattava merkitys, koska laissa terveyden edistämisen asemaa on väestön kannalta parannettu. Kunta on velvollinen seuraamaan väestönsä terveydentilaa ja siihen vaikuttavien tekijöiden kehitystä väestöryhmittäin. Lisäksi kunta velvoitetaan ottamaan huomioon terveystieteelliset kohdat kaikissa sen toiminnoissa sekä tekemään yhteistyötä terveyden edistämiseksi muiden kunnassa toimivien julkisten ja yksityisten tahojen kanssa.

Kunta- ja palvelurakennemuutoksesta annetun lain (169/2007) 1 §:n mukaan kunnan on suunnitelllessaan puitelain mukaisia järjestelyjä ja toteuttaessa niitä otettava puitelain tavoitteena muun ohessa huomioon perusoikeudet ja yhdenvertaisuus palvelujen saamisessa, saamelaisten kielelliset oikeudet samoin kuin saamelaisten oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan sekä saamelaisten kieltä ja kulttuuria koskeva itsehallinto heidän kotiseutualueellaan.

Kansainväliset sopimukset ja muut kannanotot

Saamelaisten kulttuuristen ja kielellisten oikeuksien sisältö ja vaadittavan suojan taso määräytyvät käytännössä pitkälle Suomea sitovan kansainvälisten oikeuden, muun ohella Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen (KP-sopimus, SopS 7-8/1976) 27 artiklan, mukaisesti. ***KP-sopimuksen*** 27 artikla turvaa kansallisiin ja kielellisiin vähemmistöihin kuuluvien henkilöiden oikeuden yhdessä ryhmänsä muiden jäsenten kanssa nauttia omasta kulttuuristaan ja käyttää omaa kieltään.

Sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädäntöä uudistettaessa tulee saamelaisten osalta huomioida **ILO-169 sopimus** ja sen sosiaaliturvaa ja terveydenhuoltoa koskeva luku. Sopimuksen 25 artiklan 1 kappaleen mukaan hallitusten tulee huolehtia riittävän terveydenhuollon järjestämisestä sopimuksessa myönnettyille kansoille tai myöntää niille varoja, joiden avulla he itse voivat kehittää ja tarjota tällaisia palveluita. Tavoitteena on näiden kansojen fyysisen ja henkisen terveyden ylläpitäminen mahdollisimman hyvänä. Lisäksi sopimuksessa korostetaan yhteistyötä kysymyksessä olevien kansojen kanssa ottaen huomioon heidän taloudelliset, maantieteelliset, sosiaaliset ja kulttuuriolot sekä heidän perinteiset terveydenhuolto-, parannus- ja lääkintämenetelmät.

Ehdotuksessa pohjoismaiseksi saamelaisopimukseksi artiklassa 29 sosiaali- ja terveystoimea koskien esitetään että: ”Valtioiden tulee yhteistyössä saamelaiskäräjien kanssa huolehtia siitä, että terveydenhuolto ja sosiaalipalvelut saamelaisten asuinalueella järjestetään siten, että näillä alueilla asuville saamelaisille taataan heidän kielellisiin ja kulttuuriseen taustaansa mukautettua apua. Sosiaali- ja terveystoimien tulee myös saamelaisalueen asuinalueiden ulkopuolella ottaa huomioon saamelaisten asiakkaiden ja potilaiden kielellinen ja kulttuurinen tausta.”

Lopuksi Saamelaiskäräjät viittaa Euroopan neuvoston ministerikomitean 21.11.2007 antamiin suosituksiin **alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan** soveltamisesta Suomessa. Ministerikomitea suosittelee Suomen viranomaisia ryhtymään pikaisesti toimiin suojellakseen ja edistääkseen inarin- ja koltansaamea, jotka ovat edelleen erityisen uhanalaisia kieliä, varsinkin järjestämällä pysyviä kielipesiä sekä toteuttamaan lisätoimia varmistakseen saamenkielisten sosiaali- ja terveydenhuoltopalvelujen saatavuuden.

Liite 2. Saamenkieliset sosiaali- ja terveystalvet saamelaisten kotiseutualueen kunnissa

Saamelaisalueen kunnat (Enontekiö, Inari, Sodankylä, Utsjoki) ovat lähtökohdiltaan, olosuhteiltaan ja palvelutarpeiltaan erilaisia. Enontekiön ja Utsjoen kunnat kuuluvat ns. kriisikuntiin, joiden korkean kulurakenteen pysyviksi syiksi nähdään erittäin laajan pinta-alan ja harvan asutuksen sekä saamenkielisen väestön erityistarpeet (sisäasiainministeriön asettama arviointiryhmä). Inarin kunnassa saamenkielisiä palveluita tarvitaan kolmella eri saamen kielellä. Inarin- ja koltansaamenkielisten palvelujen turvaaminen ja edistäminen erityisen uhanalaisina kielinä vaatii viranomaisilta erillisiä positiivisia tukitoimia. Valtionosuuksilla ja korvamerkityillä erillismäärärahoilla on keskeinen ja elintärkeä merkitys yhdenvertaisten palvelujen turvaamisessa saamelaisten kotiseutualueella.

Palvelujen tuottaminen eri saamen kielellä on kunnille taloudellisesti haastavaa poikkeuksellisen harvan asutuksen ja erittäin laajan pinta-alan vuoksi. Tämä ilmenee muun muassa epävarmuutena palvelutarjonnan jatkuvuudessa ja niiden riittämättömytenä. Kunnat sijaitsevat kaukana keskussairaalaista ja erityislaitoksista. Tästä johtuen mm. Inarin kunnassa joudutaan ylläpitämään osin erikoissairaanhoidotasoisia palveluita ja hajautettua palvelujärjestelmää. Yksityisiä palveluntuottajia on alueella vain muutamia. Sosiaali- ja terveystoimen menoissa tapahtuvat yllättävät muutokset voivat vaikuttaa heikentävästi palvelujen saatavuuteen.

Saamelaiskäräjät on laatinut sopimukset saamelaisten kotiseutualueen kuntien kanssa järjestettävistä saamenkielisistä sosiaali- ja terveystalvemuista. Vuonna 2011 erillismäärärahaa käytetään 19,5 % saamenkielisen päivähoiton järjestämiseen, 62 % vanhusten palveluihin, 11 % terveydenhoidon palveluihin ja jäljelle jäävällä osuudella tuetaan hammashoitoa, perhe- ja kriisipalveluita. Valtionavustuksella tuettuja työntekijöitä on saamelaisten kotiseutualueella yhteensä 27. Pohjoissaamenkielistä päivähoitoa järjestetään Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnissa. Pohjoissaamenkielisiä kotipalvelutyöntekijöitä työskentelee Inarin (2), Enontekiön (1) ja Utsjoen kunnissa (3). Koltansaamenkielisiä sosiaali- ja terveystalvemuja tarjoavat Inarin kunnassa kotipalvelutyöntekijä ja kylätyöntekijä. Inarin (1 pohjoissaame, 1 koltansaame), Utsjoen (1) ja Sodankylän (1) kunnissa palvelutalossa tai vuodeosastolla asuvien saamenkielisten vanhusten tukena työskentelee neljä lähihoitajaa. Pohjoissaamenkielisiä terveydenhoitajia työskentelee Enontekiön (1) ja Utsjoen (1) kunnissa sekä pohjoissaamenkielinen hammashoitaja Inarin kunnassa. Lisäksi Utsjoen kunnassa määrärahaalla ostetaan saamenkielisiä kriisipalveluita Norjan Karasjoen kriisi- ja inestikeskuksesta.

Saamelaiskäräjien kokemuksen mukaan erillismäärärahaalla palkatut vanhustyöntekijät ovat merkittävässä asemassa saamelaisvanhusten ja mielenterveyskuntoutujien kotona selviytymisen tukemisessa, sosiaalisten kontaktien ja yhteisösuhteiden ylläpidossa. Omakielisen tuen ja avun turvin saamelaiset ikäihmiset ovat voineet asua pidempään kotona omilla perinteisillä asuinalueillaan yhteisönsä keskellä joutumatta turvautumaan kaukana sijaitsevan kuntakeskuksen laitoshoidon. Syrjäkylissä asuvat mielenterveyskuntoutujat jäävät helposti kokonaan palvelujärjestelmän avun ja tuen ulkopuolelle, koska heillä ei ole voimia eikä tietoa tuen hakemiseen. Saamenkieliset vanhustyöntekijät ovat mielenterveyskuntoutujien tärkeitä tukihenkilöitä kotona ja arkipäivän haasteissa selviytymisessä.

Saamelaisten kotiseutualueen kunnat esittävät saamenkielisiksi sosiaali- ja terveystalvemuiksi vuodelle 2013 seuraavaa:

Enontekiön kunta:	Rahoitustarve
1. Saamenkielinen päivähoito Miessi, Hetta	67 000 €
2. Saamenkielinen päivähoito (ostopalvelu Ruotsista)	75 000 €
3. Saamenkielinen päivähoito, Peltovuoma (uusi)	54 000 €
4. Saamenkielinen kotiavustaja I, ostopalvelu	40 000 €
5. Saamenkielinen terveydenhoitaja	56 700 €
6. Saamenkielinen kotiavustaja II, ostopalvelu (uusi)	40 000 €
	332 700 €

Inarin kunta:	Rahoitustarve
1. Inarin ryhmäperhepäiväkoti; pohjoissaame	150 200 €
2. Ivalon ryhmäperhepäiväkoti; pohjoissaame	82 900 €
3. Kotipalvelutyöntekijä Sevettijärvi; koltansaame	49 700 €
4. Kotipalvelutyöntekijä, Pohjois-Inari, pohjoissaame	47 750 €
5. Lähihoitaja, Männikkö/Mustikka, ps/is/ks	36 300 €
6. Lähihoitaja, Männikkö/Hilla, ps/is/ks	36 300 €
7. Kylätyöntekijä, Sevettijärvi, koltansaame	23 600 €
8. Kylätyöntekijä, Pohjois-Inari, pohjoissaame	26 400 €
9. Kylätyöntekijä, Nellim-Keväjäarvi, ps/is/ks	23 500 €
10. Hammashoitaja (50%), pohjoissaame	20 500 €
11. Lähihoitaja, terveyskeskus vo, ps/is/ks	36 300 €
12. Lähihoitaja, Männikön uusi yksikkö, ps/is/ks (uusi)	36 300 €
13. Kuntoutuskoordinaattori, ps/is/ks (uusi)	51 400 €
	621 150 €

Sodankylän kunta:	Rahoitustarve
1. Saamenkielinen lähihoitaja	50 700 €
2. Saamenkielinen kylätyöntekijä, Vuotso (uusi)	35 300 €
	86 000 €

Utsjoen kunta:	Rahoitustarve
1. Saamenkielinen päivähoito	260 000 €
2. Saamenkielinen perhetyö	65 000 €
3. Karasjoen kriisikeskus	20 000 €
4. Auttaja-Aslak-toiminta Utsjoki ja Karigasniemi	104 000 €
5. Saamenkielinen hoivatyö	48 000 €
6. Saamenkielinen toiminnanohjaaja	42 000 €
7. Saamenkielinen terveydenhoitaja	56 000 €
8. Saamenkieliset ostopalvelut Norjasta (uusi)	50 000 €
9. Saamenkielinen ravitsemustyöntekijä (uusi)	48 000 €
10. Saamenkielinen hammashoitaja (50%) (uusi)	22 000 €
	715 000 €

Esitykset yhteensä

1 754 850 €